تبیین کیفی تربیت نسل منتظر با رویکرد مهدوی

ستاره موسوی[1]

چکیده

هدف از تحقیق حاضر، تبیین کیفی تربیت نسل منتظر است که برای این منظور از رویکرد کیفی (تحلیل محتوا) استفاده شده است. جامعه پژوهش، جمعی از صاحب‌نظران هستند که به روش نمونه‌گیری هدفمند تعداد ۱۰ نفر از آنان انتخاب شده‌اند. داده‌های پژوهش از طریق مصاحبه نیمه ساختاریافته (وظایف تربیتی) و منابع و اسناد (مؤلفه‌های تربیتی) گردآوری شده است. بر اساس نتایج به دست آمده، مهم‌ترین جلوه‌های تربیتی در حوزه اخلاقی شامل اراده و اختیار، خداشناسی و تکوین هویت، حوزه جسمی شامل پاکیزگی جسمی و روانشناختی، حوزه هنری ـ زیباشناختی شامل زیبایی طبیعت، کرامت انسان، عدالت‌ورزی، ارج‌گزاری به هنر و تقویت اوقات فراغت و حوزه علمی شامل علم آموزش و توسعه آن، اندیشه‌ورزی، هدایت معلم و مشارکت خانواده را در بر می‌گیرد. وظایف جسمی و روانشناختی (خودشناسی، مهارت‌های زندگی و فراهم‌سازی زمینه رشد همه‌جانبه)، اخلاقی (اصلاح رفتار، تقویت عزت‌نفس حرفه‌ای، انسان‌گرایی، برابری انسان‌ها)، اجتماعی ـ سیاسی (ارتباط مستمر با خانواده، مسئولیت اجتماعی، تقویت پیوند خانه و مدرسه، تداوم اجتماعی)، علمی (بهبود مدیریت کلاس و فضای آموزشی، افزایش آگاهی خانواده، آموزش خانواده، بهبود عملکرد آموزشی، نظارت آموزشی، نقش فعال کارگزاران تربیتی در تصمیم‌گیری، مشارکت آموزشی)، اقتصادی (افزایش بهره‌وری منابع انسانی)، هنری (جنبه‌های زیباشناسی) و دینی (آموزه‌های مهدوی) از جمله مهم‌ترین وظایف تربیت مهدوی به شمار می‌آیند.

واژگان کلیدی: رویکرد مهدوی، نسل منتظر، ظهور، انتظار، تربیت مهدوی.

---

۱. دکتری علوم تربیتی، دانشگاه اصفهان. setarehmousavi@gmail.com

مقدمه

اعتقاد به ظهور مصلح جهانی و انتظار ظهور منجی، نه تنها اندیشه‌ای فرا زمانی و فرا مکانی است؛ بلکه امری فرا دینی است؛ زیرا این انتظار امری کاملاً فطری و طبیعی است که با سرشت آدمی عجین شده است و عمری به درازای عمر آفرینش انسان دارد. (گلین رستمی، ۱۳۹۰) در واقع فلسفه تاریخ، همان فلسفه حیات انسانی و غایت آن، همان مقصود از خلقت انس و جن، یعنی معرفت و عبودیت الهی است.

تشکیل جامعه‌ای که معیارهای معنوی و انسانی بر آن حاکم باشد، رسیدن به جهانی دور از ستم، ستمگر و ستم‌دیده از استبداد بر مردمان و سرنوشت آنان از دیرباز آرزوی بشری بوده است. روایات بیانگر قیام حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، اراده الهی را بر تحقق حکومت دینی دانسته‌اند. (مجلسی، ۱۳۸۵، ج ۱۶، ص ۳۴۷) تأملی در اوضاع آشفته جهان گویای آن است که جنگ‌های سرد و گرم، مسابقه تسلیحاتی، صف‌آرایی قدرتمندان و ... جهانیان را خسته و فرسوده کرده است. (حکیم‌زاده، آرمند و محمدی، ۱۳۹۴) محرومیت روزافزون طبقه ضعیف، استبداد بر گرسنگان جهان و گسترش فقر و بیکاری، وجدان‌های زنده و دل‌های حساس را پریشان نموده است. در این میان مسلمانان آگاه، به‌ویژه شیعیان از یأس و نا امیدی دوری کرده‌اند و به عاقبت و سرنوشت خود خویش‌بین هستند. آنان در انتظار روز موعود اسلام و مدینه فاضله آن روزشماری می‌کنند و عاقبت کار را متعلق به مردم نیک‌کردار می‌دانند. مسئله مهدویت، در خط‌مشی مبارزه مسلمانان شیعه جایگاه استراتژیک دارد؛ از همین روست که دور کردن جوانان از مهدویت، در صدر فهرست سیاه سلطه‌گران و مخالفان قرار گرفته است.

جایگاه ممتاز مهدویت‌اندیشی در تفکر شیعه تا آنجاست که شرق‌شناسان و شیعه‌شناسان همواره توجه خاصی به این مؤلفه داشته‌اند. هانری کربن معتقد است اعتقاد به مهدویت، عنصر اصلی فکر شیعه است که این مذهب را از دیگر مذاهب ممتاز می‌کند و موجب پویایی و حیات آن می‌شود. (کربن، ۱۳۷۷، ص ۵۵) یکی از مهم‌ترین

ویژگی‌های مکتب شیعه، اعتقاد به امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف به عنوان آخرین حجت خداوند، واسطه فیض الهی و نجات‌بخش موعود است. با توجه به این اعتقاد، موضوع «انتظار» در این مکتب جایگاه خاصی دارد و بخش عمده‌ای از معارف شیعه را به خود اختصاص داده است. شیعه اهل تفکر و بصیرت است؛ چنانکه پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله فرموده است: «یک ساعت تفکر بهتر از هفتاد ساعت عبادت است».

انتظار در رویکرد شیعی، بیانگر انفعال و درماندگی نیست؛ بلکه بیانگر اعتراض انسان آگاه به بسترهای زندگی مادی و مصادیق ضد ارزشی است که جامعه انسانی را آلوده کرده است. تربیت در این زمینه بیش از نهاد دیگری می‌تواند بسترساز اخلاقیات و ترویج آموزه‌های مهدویت و آماده‌سازی نسل جدید باشد. هدف از ارسال رسل و تعالیم دینی نیز تربیت انسان، یعنی ربانی کردن اوست. دین، عامل هدایت است. هدایت نیز دارای دو رکن تربیت و سیاست است. تربیت، دادن خط به انسان و سیاست، نظارت بر حرکت انسان در خط است. (حکیمی، ۱۳۸۷، ص ۲۱۸ و ۲۱۹) در این میان مهدویت و انتظار به عنوان یکی از مهم‌ترین آموزه‌های دینی، دارای دو جنبه تربیتی و سیاسی است. انتظار ظهور آن حضرت، یعنی انتظار حاکمیت عدل در تمام ابعاد زندگی بشری و اصلاح تمامی انحرافات، به‌ویژه انحراف انسانی از مدار فطرت که در حقیقت ریشه تمام ظلم‌های سیاسی و اجتماعی است. انتظار حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، انتظار ظهور عدل است؛ عدل جهانی، عدل آفاقی و انفسی. (همان، ص ۲۶۸) غیبت و ظهور نیز دارای جنبه فردی و اجتماعی است. اگر باطل و ظلمی در جهان شکل می‌گیرد، ناشی از غفلت انسان از خود واقعی و عدم تربیت‌یافتگی اوست. بنابراین توجه به تربیت، توجه به حیاتی‌ترین مقوله انسانی است. تمام آموزه‌های دینی نیز برای تربیت و کمالی انسانی آمده است و انسان امروزی بیش از هر زمان دیگری محتاج تربیت است. مهدویت و انتظار به سبب ویژگی‌های منحصر به فرد، از توانمندترین عوامل رشد و ارتقای انسان و جامعه انسانی است؛ به شرطی که آموزه‌های مهدویت و فرهنگ انتظار به طور صحیح در جامعه تبیین شود. در حقیقت یکی از مسایل مهم و مؤثر در

تربیت نسل آینده، آشنا کردن آنها با معارف دینی است؛ به‌ویژه آنکه ما امروز در دوران غیبت امام زمان خویش به سر می‌بریم. بنابراین ضرورت آشنایی کودکان و نوجوانان با فلسفه غیبت، فلسفه حکومت امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، شرایط قبل از ظهور، دوران ظهور و پس از آن را دو چندان می‌کند.

پژوهش‌هایی در این زمینه انجام شده است که از جمله می‌توان به پژوهش انجام شده توسط حسین‌زاده و همکاران (۱۳۸۸) او اشاره کرد که باور به مهدویت در میان جوانان ۱۵ تا ۲۹ ساله تهرانی را بررسی کرده‌اند. نتایج این پژوهش نشان داده است که میانگین به دست آمده (۳/۰۸) در خصوص ایمان به باور به حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف کمی بزرگ‌تر از سطح متوسط (۳) و میانگین به دست آمده (۳/۴۵) درباره انتظار ظهور، بزرگ‌تر از سطح متوسط (۳) است و بیشتر اعضای گروه نمونه، گویه‌های شناخت حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف را صحیح پاسخ داده‌اند. بیشترین میزان پاسخ‌های صحیح درباره فلسفه غیبت، آزمایش مردم، جلوگیری از شهادت زودهنگام حضرت و حفظ ایمان و استقامت در دینداری، و بیشترین میزان پاسخ‌های صحیح درباره فلسفه ظهور، آشکار شدن حق و از بین رفتن باطل، تشکیل حکومت واحد جهانی و اجرای دین خدا بوده است. از نظر برگین (۲۰۰۴)، روچ و آنو (۲۰۰۳) و آرگیل (۲۰۰۰) میان دین، گرایش دینی و شادابی و نشاط افراد همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد؛ به‌گونه‌ای که عقاید دینی به سبب رهایی فرد از تنش‌های روزمره و ایجاد این باور قلبی که مشکلات موجود در جهت امتحان الهی است، موجب آرامش و شادابی و تلاش بیشتر او می‌شود. دی‌روس (۲۰۰۴) نیز به نقش مدارس اشاره کرده و معتقد است اگر آنچه در مدارس آموزش داده می‌شود، بر پایه مذهب باشد؛ به طور حتم می‌تواند موجب افزایش آگاهی دینی دانش‌آموزان شود و این مسئله، نیازمند وجود کتاب‌های درسی مناسب و معلمان آگاه و پر تلاش است. آصفی (۱۳۸۱) در مقاله «انتظار پویا» ضمن توجیه روانی انتظار و بیان دیدگاه مکاتب فکری غیر دینی، با نگاهی به روایات در باب انتظار به طرح دیدگاه‌ها درباره علت تأخیر فرج پرداخته است. احمدی (۱۳۸۱) در

پژوهشی تحت عنوان «زمینه‌ها و پیامدهای روان‌شناختی و تربیتی انتظار» به بحث درباره برخی عوامل روان‌شناختی ایجاد انتظار در انسان و برخی آثار روان‌شناختی و تربیتی انتظار پرداخته است. فدایی (۱۳۸۴) نشان می‌دهد که اعتقاد به مهدویت، تأثیر بسزایی در تعلیم و تربیت دارد و اگر جامعه‌ای در انتظار عدالت جهانی است، باید در حد توان برای تحقق آن کوشش کند؛ به‌گونه‌ای که جوامع دیگر با مشاهده جامعه منتظر، مشتاق آن جامعه و آرمان‌های آن شوند. شرفی (۱۳۸۲) به بیان برخی از آثار مثبت روانی و تربیتی انتظار پرداخته است که عبارتند از: گسترش امیدهای واقعی، پویایی معطوف به هدف، استقرار وحدت و همبستگی، مراقبت دائمی و سلامت اخلاق جامعه. داودپور (۱۳۸۵) نیز نقش انتظار در کاهش ناهنجاری‌های اجتماعی جامعه‌پذیری مردم با فرهنگ غنی انتظار را به عنوان زمینه ظهور مورد تأکید قرار داده و مهرورزی منتظران و نظارت امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف را گوهر اصلی بازدارندگی انتظار در زندگی اجتماعی برای ارائه معیارهای روشن رفتار صحیح در زندگی اجتماعی معرفی کرده است. مهم‌ترین یافته‌های تحقیق ملکی‌راد (۱۳۹۵) نیز بررسی اشکال جامعه‌پذیری مهدوی است که ممکن است به دو شکل «یادگیری و انتقال مستقیم، آشکار و رسمی» و «یادگیری و انتقال غیرمستقیم و غیررسمی» صورت گیرد. همچنین بررسی عواملی که در جامعه‌پذیری مهدوی نقش دارند، عبارتند از: نهاد خانواده، نهاد تعلیم، نهاد رسانه، نهاد دین و مذهب.

حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف پس از ظهور در راستای تربیت بشر و هدایت آنها به سوی هدف نهایی که قرب الهی است، اقداماتی انجام می‌دهد که نتایج این اقدامات به عنوان دستاوردهای تربیتی حکومت مهدوی مطرح می‌شود. این دستاوردها در سه بُعد معرفت، عاطفه و رفتار جای می‌گیرد؛ یعنی حضرت حجت عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف با بالا بردن سطح معرفت مردم، در بُعد عاطفی آنها تغییراتی ایجاد می‌کند؛ زیرا عواطف مبتنی بر معرفت هستند و تغییر در معرفت، موجب تغییر در عواطف می‌شود. از آنجا که عمل و رفتار انسان تابع نگرش و انگیزش اوست، انسان‌های عصر ظهور پس از اینکه به واسطه امام عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف به معرفت

شایسته خود رسیدند و عواطف‌شان تعدیل شد، در بُعد عمل و رفتار عدالت‌محور عمل خواهند کرد و تمام همت آنها در راستای رضایت تنها معبود و معشوق حقیقی، پروردگار هستی خواهد بود؛ از این‌رو رذایل جای خود را به فضایل خواهند داد، وحدت و یکپارچگی و انس و الفت میان مردم رایج خواهد شد، استعدادهای تمامی افراد آن جامعه در سایه حکومت مهدوی شکوفا می‌شود، به اعتدال روحی می‌رسند و فضایل اخلاقی را سرلوحه رفتار خود قرار می‌دهند. (ملاولی، جعفری موحد و رامین، ۱۳۹۶)

عمده‌ترین یافته‌های پژوهش نجفی، ملکی و سبحانی‌نژاد (۱۳۹۵) عبارتند از: چارچوب مفهومی ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور که پس از بررسی مدارک و مستندات مرتبط در ۹ بُعد و ۱۰۰ مؤلفه تدوین می‌شود. در این پژوهش مجموعاً ۲۲۰۴ بار به مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور توجه شده که میزان تراکم فراوانی آن در بخش‌های فلسفه تربیت، فلسفه تربیت رسمی و عمومی و ره‌نامه نظام تربیت رسمی و عمومی به ترتیب ۱۰۸۹، ۶۵۴ و ۴۶۱ است. در میان ابعاد مورد بررسی، بُعد اجتماعی با میزان بار اطلاعاتی ۰/۹۸۷ و ضریب اهمیت ۰/۱۲۲ بیشترین توجه را به خود اختصاص داده‌اند؛ این در حالی است که به بُعد فرهنگی با میزان بار اطلاعاتی ۰/۸۰۸ و ضریب اهمیت ۰/۰۹۹ کمتر توجه شده است.

انتقال ارزش‌ها، هنجارها، تداوم و ثبات آموزه‌های فرهنگی و دینی و انتقال آن از نسلی به نسل دیگر همانند تداوم نسل انسان، ضروری است. از دیدگاه متخصصان تعلیم و تربیت، استمرار و تداوم ارزش‌های فرهنگی و دینی و انتقال آن به نسل بعدی از طریق فرایند تربیت صورت می‌گیرد. در این راستا کاربست رویکرد مهدوی در تربیت و آموزش نسل جدید، بیش از پیش ضروری است؛ زیرا تربیت مهدوی به نسل جدید هویت جمعی می‌دهد، روح امید را در افراد زنده می‌کند، عواطف و احساسات افراد به سوی انتظاری هدفمند جهت داده می‌شود و موجب شکوفایی معنویت و مهدوی نسل منتظر می‌شود. (ملکی‌راد، ۱۳۹۵) همچنین زمینه‌های لازم برای تسهیل و تحقق فرهنگ مهدوی جامعه از نسلی به

نسل دیگر فراهم می‌شود و بقا و استمرار جامعه مهدوی را تضمین می‌کند؛ موضوعی که با توجه به آسیب‌های مستمر جامعه اسلامی پیش از پیش ضروری است. تاکنون بحث جامعی پیرامون مسئله یادشده صورت نگرفته و جای خالی تحقیق و پژوهش در این عرصه همچنان احساس می‌شود. بخش اعظم پژوهش‌ها تنها از یک بُعد به اهمیت و جایگاه تربیت مهدوی اشاره دارند؛ این در حالی است که منابع اسلامی سرشار از آموزه‌های تعالی‌بخش مهدویت است که قابلیت انتقال به تمامی سنین، حتی دوران کودکی را دارد. اتصال قلب و دل کودک به حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف مشروط بر آموزش و انتقال آموزه‌های مهدوی می‌تواند او را از بداخلاقی و ناهنجاری رفتاری دور کند؛ از این‌رو باید تلاش کرد این آموزه‌ها با اتخاذ شیوه‌ها و روش‌های مناسب به صورت نهادینه و درونی، همراه با باور و ایمان باشد تا اثر تربیتی ماندگاری داشته باشد.

از آنجا که موضوع انتظار و ظهور در عرصه نهادهای تربیتی، آن‌گونه که شایسته این مهم باشد، چندان مورد توجه قرار نگرفته است؛ پژوهش در زمینه مؤلفه‌های تربیتی زمینه‌ساز ظهور و بررسی ویژگی‌های زندگی مرتبط با آن می‌تواند ما را به بسط کیفی آموزش به منظور تربیت نسل منتظر رهنمون سازد. زمینه‌سازی ظهور در عرصه تربیت از طریق افزایش خودکارآمدی، خودشناسی و خودارزیابی مستمر بر عملکرد فراگیران و مربیان تأثیر دارد. توجه به تدوین برنامه‌های تربیتی زمینه‌ساز ظهور، با افزایش خودکارآمدی، مهارت‌های مدیریتی و تربیتی، زمینه عملی ساختن الگوهای تربیتی در فضای آموزشی را بیش از پیش مهیا می‌کند. بنابراین هدف اصلی این پژوهش، تبیین مهدی‌باوری و نهادینه‌سازی معارف مهدوی با در نظر گرفتن حیطه‌های مختلف تربیتی در نسل منتظر است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی است. در انجام بخش‌های مختلف این پژوهش،

رویکرد کیفی[1] به کار رفته است. در پژوهش حاضر نیز از یافته‌های بخش کیفی یعنی متن مصاحبه‌ها و منابع دینی معتبر برای پاسخگویی به سؤال‌های پژوهش استفاده شده است. جامعه پژوهشی شامل دو بخش «صاحب‌نظران و متخصصان تربیت دینی و رویکرد مهدوی (شناسایی مؤلفه‌های تربیت مهدوی)» و «منابع اصیل دینی مانند قرآن کریم، نهج‌البلاغه و مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی در جمهوری اسلامی ایران و روایات جامعه این پژوهش» است. در این پژوهش با ۱۰ نفر از صاحب‌نظران مصاحبه نیمه ساختاریافته انجام شده است که نمونه این پژوهش بوده‌اند. روش نمونه‌گیری اولیه در این پژوهش برای انتخاب صاحب‌نظران و متخصصان، هدفمند بوده است. (کرسول، ۲۰۰۷) بنابراین در این پژوهش از دو ابزار مصاحبه نیمه ساختاریافته و منابع دینی استفاده شده است. پژوهشگر برای کسب دیدگاه‌های صاحب‌نظران تربیت دینی و متخصصان رویکرد مهدوی (۷ نفر) درباره موضوع مورد نظر، با آنان مصاحبه انجام داده است. روایی فرم مصاحبه توسط متخصصان، بررسی و تأیید شد. پایایی فرم مصاحبه با قرار دادن خلاصه مطالب و مقوله‌های تعیین شده در اختیار سه نفر آگاه به روش‌های پژوهش کیفی و اعمال نظرهای آنان بررسی شده است.

برای تحلیل اطلاعات حاصل از مصاحبه‌ها روش‌هایی ارائه شده است که می‌توان با استفاده از آنها، دیدگاه‌ها را تحلیل کرد. (کرسول، ۲۰۰۷، ص ۱۴۴ - ۱۷۷؛ کمبل[2] و همکاران، ۲۰۰۴، ص ۱۲۵ - ۱۴۷؛ ماسون،[3] ۲۰۰۲، ص ۹۱ - ۹۶) به طور معمول برای تحلیل داده‌های مصاحبه از چند مرحله یا گام استفاده می‌شود که عبارتند از: فراهم‌سازی داده‌ها،[4] سازماندهی داده‌ها،[5]

1. qualitative
2. Campbell
3. Mason
4. preparing
5. organizing

تقلیل و تلخیص داده‌ها[1] در قالب مقوله‌ها از طریق کدگذاری و متمرکز و ترکیب کردن[2] کدها و ارائه داده‌ها به صورت تصویر، جدول یا بحث. (کرسول، ۲۰۰۷، ص ۱۴۸) به این طریق در پژوهش حاضر نیز مراحل تجزیه و تحلیل داده‌ها به صورت فوق انجام گردید.

این تحقیق از دو بخش تشکیل شده است. بخش اول مربوط به شناسایی مؤلفه‌های تربیتی زمینه‌سازی ظهور با توجه به منابع موجود بود. این منابع که بخشی از حوزه پژوهش را تشکیل دادند، شامل قرآن کریم، نهج‌البلاغه و مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی در جمهوری اسلامی ایران بودند. در تحلیل مؤلفه‌های تربیتی زمینه‌سازی ظهور مضامینی که دال بر اندیشه‌ها، باورها، رفتارها و کنش‌های انسانی و چگونگی زندگی کردن از منظر اسلام بودند، مورد بررسی قرار گرفتند. این مؤلفه‌ها با توجه به ابعاد مختلف حیات طیبه از جنبه دینی، اعتقادی، اخلاقی، زیستی، علمی و آموزشی، اجتماعی ـ سیاسی، اقتصادی ـ حرفه‌ای و زیبایی‌شناسی ـ هنر دسته‌بندی شدند. تبیین جلوه‌های تربیتی نسل منتظر بر اساس آموزه‌های اسلامی در دو مرحله صورت گرفت. در مرحله اول، مضامین پایه‌ای در جلوه‌های تربیتی نسل منتظر از گزیده‌ای از آیات قرآن و متون اسلامی استخراج شد که در حوزه‌های، اخلاقی، دینی، زیستی، آموزشی، اجتماعی ـ سیاسی، اقتصادی ـ حرفه‌ای و هنری ـ زیباشناختی (متناسب با اهداف مصوب آموزش و پرورش) و متناسب با ابعاد حیات طیبه تفکیک شدند. در بخش دوم مضامین سازمان‌دهنده و فراگیر در جلوه‌های تربیتی نسل منتظر (وظایف تربیتی مرتبط) از مصاحبه‌های متخصصان، استخراج و با توجه به مبانی اساسی تربیت در حوزه انسان‌شناختی (با وظایف زیستی، اخلاقی و اجتماعی ـ سیاسی)، معرفت‌شناختی (با وظایف علمی ـ آموزشی و شغلی ـ حرفه‌ای)، ارزش‌شناختی (با وظایف زیبایی‌شناسی و هنری) و دین‌شناختی (با وظایف دینی) دسته‌بندی شدند.

1. reducing
2. condensing

جلوه‌های تربیتی نسل منتظر

برای شناخت مؤلفه‌های تربیتی زمینه‌سازی ظهور، ابتدا مفهوم‌های موجود در مبانی دینی و اسلامی با تأکید بر آیات قرآن کریم در ارتباط با ظهور استخراج شدند که نشان‌دهنده چگونگی زمینه‌سازی ظهور بود و بر پایه نظرات متخصصان، آموزه‌های اسلام و متناسب با فرهنگ ایران تدوین شده است. با استفاده از این مفاهیم و نظرات، مضامین پایه‌ای استخراج شدند که در جدول شماره ۱ نشان داده شده‌اند. این مضامین، نشان‌دهنده باورها و اندیشه‌ها و شیوه کنش و رفتار افراد برای بسترسازی ظهور است.

جدول ۱: استخراج عبارات و مضامین پایه‌ای در جلوه‌های تربیتی نسل منتظر

عبارت	مضمون پایه‌ای
بخوان به نام پروردگارت که آفرید انسان را از خونی بسته آفرید .آری ، دریافت قرآن را آغاز کن ، و بدان که پروردگارت از همگان کریم‌تر و عطایش از عطای همه عطاکنندگان برتر است .همو که خواندن و نوشتن را به وسیله قلم به آدمی آموخت . (علق، ۴ .۱)	نگرش مبتنی بر علم‌آموزی و مهارت‌آموزی
امام علی علیه‌السلام : برترین شناخت، خودشناسی است (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ح ۹۸۶۵)	
«البته در این امر برای گروهی که تعقل می‌کنند، نشانه‌هایی قطعی (از عظمت وقدرت وحکمت و رأفت) اوست» (نحل، ۱۲) (مجلسی، ۱۳۸۵، ج ۱، ص ۲۰۶)	
«خدایی که به وسیله قلم آموزش داد و به آدمی آنچه را که نمی‌دانست، [به تدریج به او] آموخت» (علق: ۴ و ۵)	
مسلما در این [امور] برای مردمی که تعقل می کنند، نشانه‌هاست (جاثیه: ۱۳)	پرورش تفکر و تعقل
اعطای توانایی ویژه‌ای به نام عقل و خرد به انسان از سوی خداوند (ر.ک: بقره: ۲۴۳، عنکبوت: ۴۳، مبانی نظری سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰)	
«(پرهیزکاران) کسانی هستند که به غیب [آنچه از حس پوشیده و پنهان است] ایمان می‌آورند و نماز را برپا می‌دارند و از تمام نعمت‌ها و مواهبی که به آنان روزی داده‌ایم، انفاق می‌کنند». (ر.ک: بقره: ۳، زمر: ۹، انعام: ۱۰۴، مجلسی، ۱۳۸۵، ج ۱، ص ۲۰۶)	نشر و تسهیل علم
امام صادق علیه‌السلام : «هر چیزی زکاتی دارد و زکات دانش، آموختن آن به اهلش است» (ابن‌شعبه حرانی، ۱۳۹۳، ص۳۶۴)	

عبارت	مضمون پایه‌ای
«ای کسانی که ایمان آورده‌اید! چون به نماز برخیزید، صورت و دست‌هایتان را تا آرنج بشویید و ... خدا نمی‌خواهد بر شما تنگ بگیرد، لیکن می‌خواهد شما را پاك و نعمتش را بر شما تمام گرداند» (مائده: ۶)	پاکیزگی جسم
«با آنها کتاب و ترازو را فرود آوردیم تا مردم به اقامه قسط برخیزند» (حدید: ۲۵)	برقراری عدالت
«به زودی خدا گروهی را می‌آورد که آنان را دوست می‌دارد ... و بر کافران سرفرازند در راه خدا جهاد می‌کنند» (مائده: ۵۴)	حفظ امت اسلامی
«در نیکوکاری و پرهیزگاری با یکدیگر همکاری کنید» (ر.ک: مائده: ۲، حجرات: ۱۱، اسراء: ۷۰)	نیکی به دیگران
«و لباس خویشتن را پاك کن» (ر.ک: مدثر: ۴، اعراف: ۳۱ و ۳۲)	پاکیزگی ظاهر
دعوت به دقت در هنر آفرینش و ظرافت‌های آن (ر.ک: لقمان: ۲۰، سجده: ۲۷، غاشیه: ۲۰، شعرا: ۷)	درک زیبایی‌شناسی
آموزش آداب صحیح رفتار فردی و اجتماعی به فرزندان (لقمان: ۱۹ـ۱۷)	آموزش آداب اجتماعی
احترام به عقاید و مقدسات دیگران (انعام: ۱۰۸) و رعایت انصاف در برخورد با مردم بدون در نظر گرفتن اعتقادات آنان (آل‌عمران: ۷۵)	مدیریت و مهارت‌های زندگی
احترام به عالمان و دانشمندان حاضر در مجلس (مجادله: ۱۱)	احترام به بزرگان
احترام به معلم در معاشرت و استفاده علمی از او (کهف: ۷۷ـ۶۰)	احترام به معلم
احسان به دیگران (ر.ک: بقره: ۱۹۵، آل‌عمران: ۱۳۴)	نیکی و احترام به دیگران
برخورد برادرانه (ر.ک: بقره: ۲۲۰، حجرات: ۱۰)	
اجازه خواستن پیش از ورود به حریم خصوصی دیگران (نور: ۵۸ و ۵۹)	
ادای امانت به اهل آن (ر.ک: بقره: ۲۸۳، آل‌عمران: ۷۵ و ۱۶۱، اعراف: ۶۸)	امانت‌داری
نرمی در گفتار و پایین آوردن صدا در معاشرت و سخن گفتن (ر.ک: لقمان: ۱۹، حجرات: ۲ و ۳)	رعایت آداب معاشرت
سلام کردن (نساء: ۸۶)	

عبارت	مضمون پایه‌ای
برابری همه انسان‌ها بر حسب آفرینش و برخورداری از حقوق و تکالیف عادلانه (ر.ک: بلد: ۱۰ـ ۸، انفال: ۵۳، آل‌عمران: ۲۶).	آزادی انتخاب
آزاد و صاحب‌اختیار آفریده شدن انسان (ر.ک: نحل: ۹۷، بلد: ۱۰)	
زمینه‌سازی کسب شایستگی‌های پایه با تأکید بر خصوصیات مشترك اسلامی، ایرانی و انقلابی، در راستای تکوین و تعالی پیوسته هویت دانش‌آموزان در ابعاد فردی، خانوادگی و اجتماعی (ر.ک: زخرف: ۲۳، انبیا: ۵۱)	زمینه‌سازی تکوین هویت در همه ابعاد
تکوین و تعالی جنبه‌های انسانی هویت دانش‌آموزان برای تقویت روابط حق‌محور، عدالت‌گستر و مهرورزانه با همه انسان‌ها (ر.ک: حدید: ۲۵، آل‌عمران: ۱۱۴، توبه: ۷۱)	
معلم (مربی) به عنوان هدایت‌کننده و اسوه‌ای امین و بصیر در فرآیند تعلیم و تربیت (طه: ۵۰)	تأکید بر هدایت‌گری مربیان
خداوند همهٔ آنچه را که در تعلیم و تربیت انسان نقش دارند، به صفت کرامت ستوده است(باقری، ۱۳۸۵، ص۲۵). در سوره علق می فرماید: معلم شما خدای اکرم است (علق: ۱)	توجه به کرامت انسان
منزلت علم نافع، هدایت‌گر و توانمندساز و مقام و جایگاه عالم و معلم (ر.ک: احزاب: ۲۰؛ تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ج ۵، ص ۴۳۵)	توجه ویژه به جایگاه علم و عالم
ارج نهادن به دستاوردهای علمی و تجربه‌های بشری در چارچوب نظام معیار اسلامی و بسترسازی برای دستیابی به مرجعیت علمی جهان (صف: ۲ و ۳؛ انعام: ۶)	
پرورش، ارتقا و تعمیق انواع و مراتب عقلانیت در همه ساحت‌های تعلیم و تربیت (ر.ک: آل‌عمران: ۹۰ و ۱۹۱؛ مجلسی، ۱۳۸۵، ج ۱۱۴، ص ۱۹۲)	توجه به عقل‌ورزی
ارتقای جایگاه و نقش تربیتی خانواده و مشارکت اثربخش آن با نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی (ر.ک: اسراء: ۲۴؛ حر عاملی، ۱۴۱۴، ج ۱۵، ص ۲۰۲)	تأکید بر نقش و مشارکت خانواده در تربیت
دعوت به رعایت عدالت در تمام جنبه‌های زندگی (انعام: ۱۵۲)	عدالت‌ورزی
روحیه کارآفرینی، کسب شایستگی‌های عام حرفه‌ای و مهارتی و هنری زمینه‌ساز کار مولد؛ «هر کس به دنبال کاری رود و در آن پشت‌کار به خرج دهد، یقیناً به نتیجه می‌رسد» (مجلسی، ۱۳۸۵، ج ۱۰۰، ص ۱۰)	تقویت روحیه کار

عبارت	مضمون پایه‌ای
تربیت انسانی موحد، مؤمن و معتقد به معاد و آشنا و متعهد به مسئولیت‌ها و وظایف در برابر خدا، خود، دیگران و طبیعت (سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰)، اعتقادات بخشی از دین اسلام را تشکیل می‌دهد؛ از این‌رو دینداری یک فرد مسلمان در صورتی کامل و پذیرفته است که از نظر اعتقادی کمبودی نداشته باشد (ر.ک: نساء: ۱۳۶)	تربیت دینی
راهکار تعمیق تربیت و آداب اسلامی: تقویت شایستگی‌های اعتقادی، اخلاقی و حرفه‌ای مدیران و معلمان و تحکیم نقش الگویی آنان (ر.ک: مریم: ۱۹ و ۴۳)	تقویت شایستگی‌های افراد
خداوند مبدأ و منشأ جهان و یگانه مالک، مدبر و رب حقیقی همه موجودات عالم است (طارق: ۵)	شناخت خداوند
آفرینش جهان هستی، غایتمند و خداوند غایت همه موجودات است (ر.ک: ابراهیم: ۱۰، آل‌عمران: ۱۹۱)	شناخت جهان و سنت‌های حاکم
جهان آفرینش از نظام احسن برخوردار و اراده و سنن الهی بر جهان هستی حاکم است و جهان طبیعت و همه واقعیت‌های آن، اموری در حال تزاحم، محدود، پایان‌پذیر و فناشدنی هستند (ر.ک: بقره: ۱۱۵؛ انعام: ۹۱؛ حدید: ۴)	
انسان موجودی مرکب از جسم و روح است (حجر: ۲۹)	شناخت انسان
انسان فطرتی الهی دارد که قابل فعلیت یافتن و شکوفایی یا فراموش شدن است (روم: ۳۰)	
انسان موجودی اجتماعی است (ر.ک: حشر: ۹؛ شریف الرضی، ۱۳۸۵، نامه ۵۳)	
انسان نسبت به شناخت هستی و درک موقعیت خود و دیگران در هستی، توانایی دارد (ر.ک: جوادی آملی، ۱۳۸۷، ص ۲۱۳؛ بقره: ۳۱ و ۳۲؛ قیامت: ۱۴)	تقویت شناخت
آدمی منابع و ابزار شناخت متعددی در اختیار دارد که مکمل یکدیگرند که شامل حواس، عقل، شهود و وحی می‌شود. «کمال نفس با عقل به دست می‌آید» و «ادب در انسان، همچون درختی است که اصل و ریشه آن، عقل است» (تمیمی آمدی،۱۴۱۰، ج ۱۶، ص ۱۱، ح ۴۳۱۸ و ح ۲۰۰۴)	
زیبایی و هنر، از نمودهای تعالی‌بخش حیات بشری و یکی از تمایلات فطری انسان و ارزش زیباشناختی نیز ناظر به واقعیت‌های عینی و وابسته به ادراک فرد است (یوسف: ۱۱۱)	ارج‌گذاری به هنر

عبارت	مضمون پایه‌ای
افزایش اوقات فراغت (فاضل قانع، ۱۳۹۲)؛ «هر که به کاری که لازم نیست مشغول شود، سود آن کار از دست او برود» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ج ۲، ص ۶۸۱، ح ۱۱۰۳)؛ «مؤمن باید شبانه روز خود را به سه قسمت تقسیم کند: زمانی را برای نیایش و عبادت پروردگار و زمانی را برای تأمین هزینه زندگی، و زمانی را برای خود و لذت‌هایی که حلال و زیباست. خردمند را نشاید جز آنکه در پی سه چیز برود: کسب حلال برای تأمین زندگی یا گام نهادن در راه آخرت یا به دست آوردن لذت‌های حلال» (شریف الرضی، ۱۳۸۵، ص ۷۲۴، حکمت ۳۹۰)	مدیریت اوقات فراغت

پس از دست یافتن به مضامین پایه‌ای، می‌توان مضامین سازمان‌دهنده و مضامین فراگیر را مشخص کرد. در این مرحله از تحلیل مضمونی سعی می‌شود با سازماندهی مجدد مضامین اولیه یا همان مضامین پایه‌ای، به مضامین انتزاعی‌تری دست یافت که به مضمون‌های اصلی‌تر منجر می‌شود. مضامین سازمان‌دهنده سطح ۱ با توجه ابعاد هشت‌گانه وجودی انسان یعنی ابعاد اعتقادی، دینی، اخلاقی، جسمی، هنری، علمی، اجتماعی ـ سیاسی و اقتصادی ـ حرفه‌ای تفکیک شده‌اند. نتایج که در جدول ۲ قابل مشاهده است، در نهایت مضمون فراگیر ابعاد حیات طیبه در زندگی برای زمینه‌سازی ظهور را به دست می‌دهد.

جدول ۲: مضامین سازمان‌دهنده و فراگیر در جلوه‌های تربیتی نسل منتظر

مضامین پایه‌ای	مضامین سازمان‌دهنده سطح ۲	مضامین سازمان‌دهنده سطح۱	مضمون فراگیر
اراده و اختیار انسان	اراده و اختیار	بُعد اخلاقی	ابعاد توسعه حرفه‌ای
آزادی انتخاب			
خداشناس بودن انسان	خداشناسی و کمال‌جویی		
کمال‌جو بودن انسان			
زمینه‌سازی تکوین هویت در همه ابعاد	تکوین هویت		
پاکیزگی جسم	پاکی و آراستگی جسمانی	بُعد جسمی	
پاکیزگی ظاهر			
درک زیبایی‌شناسی	زیبایی طبیعت	بُعد هنری و زیبایی‌شناختی	
توجه به کرامت انسان	صکرامت انسان		
عدالت‌ورزی	عدالت‌ورزی		
ارج گذاری به هنر	ارج‌گذاری به هنر		
افزایش اوقات فراغت	تقویت اوقات فراغت		
اهمیت علم‌آموزی	علم‌آموزی و توسعه آن	بُعد علمی و آموزشی	
توجه ویژه به جایگاه علم و عالم			
نشر علم			
اهمیت تعقل	اندیشه‌ورزی		
توجه به عقل‌ورزی			
تقویت شناخت	تقویت شناخت		
تأکید بر هدایت‌گری معلم	هدایت‌گری معلم		
تأکید بر نقش و مشارکت خانواده در تربیت	مشارکت خانواده در تربیت		
تقویت شایستگی‌های مدیران و معلمان			
احسان به دیگران	احسان و احترام به دیگران	بُعد اجتماعی سیاسی	
احترام به بزرگان			
نیکی و احترام به دیگران			
امانت‌داری	رعایت آداب معاشرت		
آموزش آداب اجتماعی			
سعه صدر در ارتباط با دیگران			
رعایت آداب معاشرت			
اهمیت شغل و حرفه معلمی	اهمیت کار و اشتغال	بُعد اقتصادی و حرفه‌ای	
تقویت روحیه کار			

وظایف تربیتی نسل منتظر مبتنی بر آموزه‌های اسلامی

در این مرحله نظرات موجود درباره وظایف تربیتی نسل منتظر مبتنی بر مصاحبه متخصصان اسلامی استخراج می‌شود. برای این کار ابتدا عبارات و مفاهیم موجود در مبانی نظری و متون موجود، گزینش و سپس مضامین پایه‌ای مشخص شد که در جدول ۳ نشان داده شده‌اند.

پس از دست یافتن به مضامین پایه‌ای، مضامین سازمان‌دهنده سطح ۲ مشخص می‌شوند که نشان‌دهنده خصوص جلوه‌های تربیتی نسل منتظر مبتنی بر آموزه‌های دینی از جنبه‌های جسمی و روحی، اخلاقی، اجتماعی ـ سیاسی، علمی ـ آموزشی، اقتصادی ـ حرفه‌ای، هنری و دینی است. در مرحله فراگیر بعدی، مضامین سطح ۱، مؤلفه‌های موجود در خصوص جلوه‌های تربیتی نسل منتظر مبتنی بر آموزه‌های دینی را با توجه به مبانی اساسی تربیت (مبتنی بر آموزه‌های ظهور و انتظار)، یعنی انسان‌شناختی، معرفت‌شناختی، ارزش‌شناختی و دین‌شناختی تفکیک می‌کند. در نهایت خصوص جلوه‌های تربیتی نسل منتظر مبتنی بر آموزه‌های دینی و نظرات متخصصان بر اساس مبانی تربیت به دست می‌آید که در جدول ۲ ارائه شده است. در این مرحله نظرات موجود درباره مؤلفه‌های تربیتی زمینه‌سازی ظهور از تحلیل محتوای مصاحب‌شوندگان گزینش، و سپس مضامین پایه‌ای مشخص شد که در جدول ۳ نشان داده شده‌اند.

جدول ۳: عبارات و مضامین پایه‌ای در وظایف تربیتی مهدوی بر اساس نظر متخصصان

عبارت	مضمون پایه‌ای (وظایف)
مشارکت خانواده و مدرسه در تحقق آموزه‌های ظهور	ارتباط مستمر با خانواده
رشد مسئولیت‌پذیری اجتماعی در جامعه اسلامی	مسئولیت اجتماعی
تعلق اجتماعی به هویت و ارزش‌های اسلامی	
پیشگیری از آسیب‌های تهدیدهای عصر ظهور	بهبود مدیریت کلاس و فضای آموزشی
افزایش کارایی محیط تربیتی	
بهبود شرایط تربیتی فرزندان با کمک متخصصان تربیت اسلامی	
رشد آگاهی‌های والدین در راستای مؤلفه‌های ظهور و انتظار	
کاربست شیوه‌های فرزندپروری متناسب با نظر متخصصان و آسیب‌های موجود	افزایش آگاهی خانواده
برگزاری دوره‌هایی برای والدین	آموزش خانواده
تعامل پیوسته والدین و کادر آموزش به والدین آموزش داده شود	
تعامل والدین در آموزش	
آموزش و ارتقای مدیریت خانواده در استفاده مناسب از ابزار رسانه در محیط خانواده همسو با اهداف نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی	
پاسخگویی به نیازهای رشد فردی	خودشناسی و توسعه فردی
شکوفایی فرد	
افزایش بهره‌وری منابع انسانی و دانش‌آموزان	افزایش بهره‌وری منابع انسانی
عملکرد آموزشی بهبود یابد	بهبود عملکرد آموزشی
نظارت بر محیط آموزشی افزایش یابد	نظارت آموزشی خودارزیابی
نقش‌آفرینی والدین و معلمان در تصمیم‌گیری‌های آموزشی	نقش فعال کارگزاران تربیتی در تصمیم‌گیری
تصمیم‌گیری‌های تربیتی با مشارکت اولیا و مربیان	

عبارت	مضمون پایه‌ای (وظایف)
ارتباط آموزش در مدرسه با آموزش در منزل	تقویت پیوند خانه و مدرسه
مشارکت والدین و معمان در آموزش	مشارکت آموزشی
حفظ جایگاه و شأن آموزش و معلم	تقویت عزت‌نفس حرفه‌ای
پیشگیری از آسیب در محیط آموزشی	بسط مهارت‌های زندگی
بهبود سلامت در ابعاد مختلف (عاطفی، جسمانی و ...) در دانش‌آموزان	
سلامت جسمانی، نشاط و تقویت اراده	
رفع موانع رشد سالم و ایجاد شرایط برای رشد سالم	فراهم‌سازی رشد همه جانبه
ایجاد زمینه رشد سالم معنوی	
افزایش حیات اجتماعی با افزایش تعاملات اجتماعی	تداوم اجتماعی
بهبود جایگاه و منزلت انسان	انسان‌گرایی
تأمین شرایط عدل اسلامی	برابری انسان‌ها
رعایت اصول آزادی و کرامت انسان	

پس از دست یافتن به مضامین پایه‌ای، مضامین سازمان‌دهنده سطح ۲ مشخص می‌شود که نشان‌دهنده مؤلفه‌های تربیت مهدوی از ابعاد هشت‌گانه اعتقادی، جسمی و روحی، اخلاقی، اجتماعی ـ سیاسی، علمی ـ آموزشی، اقتصادی ـ حرفه‌ای، هنری و دینی است. در مرحله فراگیر بعدی، مضامین سطح ۱، مؤلفه‌های تربیتی مهدوی را با توجه به مبانی اساسی تربیت یعنی هستی‌شناختی، انسان‌شناختی، معرفت‌شناختی، ارزش‌شناختی و دین‌شناختی تفکیک می‌کند. در نهایت مؤلفه‌های موجود در جلوه‌های تربیتی نسل منتظر بر اساس آموزه‌های دینی به دست می‌آید که در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴: مضامین سازمان‌دهنده و فراگیر (وظایف) در جلوه‌های تربیتی با رویکرد مهدوی

مضمون پایه‌ای (حدود وظایف)	مضامین سازمان‌دهنده(۲)	مضامین سازمان‌دهنده(۱)	مضمون فراگیر
خودشناسی و توسعه فردی	وظایف جسمی و روانشناختی	انسان‌شناختی	
بسط مهارت‌های زندگی			
فراهم‌سازی رشد همه جانبه			
اصلاح رفتار	وظایف اخلاقی		
تقویت عزت‌نفس حرفه‌ای			
انسان‌گرایی			
برابری انسان‌ها			
ارتباط مستمر با خانواده	وظایف اجتماعی و سیاسی		
مسئولیت اجتماعی			
تقویت پیوند خانه و مدرسه			
تداوم اجتماعی			
بهبود مدیریت کلاس و فضای آموزشی	وظایف علمی و آموزشی	معرفت‌شناختی	
افزایش آگاهی خانواده			
آموزش خانواده			
بهبود عملکرد آموزشی			
نظارت آموزشی			
نقش فعال کارگزاران تربیتی در تصمیم‌گیری			
مشارکت آموزشی			
افزایش بهره‌وری منابع انسانی	وظایف اقتصادی و حرفه‌ای		
افزایش درک جنبه‌های زیبایی‌شناسی امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف	وظایف هنری	ارزش‌شناختی	
تلفیق آموزه‌های مهدوی در آموزش	وظایف دینی	دین‌شناختی	

نتیجه‌گیری

مؤسسات تربیت برای نسل منتظر با فرصت‌ها و چالش‌های بسیاری مواجه هستند. برخی از این چالش‌ها عبارتند از: «انتظارهای فزاینده در مورد کیفیت برنامه‌های درسی»، «مرتبط کردن برنامه‌ها با تغییرات اجتماعی و اقتصادی»، «تحولات فنی»، «رویکردهای متغیر درباره تدریس و یادگیری کارآمد و خلاق». این تحولات، روش‌های سنتی آموزش و پرورش را به چالش می‌کشاند. در بستر آموزه‌های مرتبط با ظهور چنین زمینه پویای آموزشی، ضرورت آموزش مستمر والدین در زمینه‌سازی ظهور آشکار می‌شود. از این‌رو کاربست رویکردهای مبتنی بر آموزه‌های دینی به منظور تربیت نسل منتظر ضروری است. در این پژوهش جلوه‌های تربیتی نسل منتظر مبتنی بر آموزه‌های دینی در پنج بُعد هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، ارزش‌شناسی، دین‌شناختی و انسان‌شناختی بررسی شد.

بررسی نتایج تحقیق نشان می‌دهد که توجه به جلوه‌های تربیتی نسل منتظر به واسطه نقش برجسته متخصصان و مربیان، موجب رشد همه جانبه آنها می‌شود و تحقق زمینه‌سازی ظهور به عنوان ثمره این تلاش آگاهانه در بازشناسی خویش و هستی از علم و عمل در فعالیت حرفه‌ای مربیان به وجود می‌آید. همچنین موجب می‌شود مربیان به واسطه دانش و آگاهی از زمینه‌سازی ظهور بر اساس آموزه‌های اسلامی در ایده‌یابی و ایده‌پردازی رشد کنند، به مشارکت کردن، فعال بودن، حقیقت‌جویی، هویت‌یابی و نیز درونی‌سازی ارزش‌ها، اعتقادات و اخلاقیات بپردازند و به چگونگی یادگیری خود و فراگیران‌شان توجه کنند؛ زیرا جلوه‌های تربیتی نسل منتظر، بستر مناسبی برای خودشناسی، خداشناسی و ارزیابی مستمر عملکرد حرفه‌ای است و آنها بدین وسیله می‌توانند بهترین داور پیشرفت خود باشند و با انجام خودارزیابی عملکرد مناسبی در زندگی داشته باشند.

یافته‌ها حاکی از آن است که ایمان و عمل صالح، ملاک و معیار اساسی و بسترساز تربیتی زمینه‌سازی ظهور و دستیابی به حیات طیبه است. حیات طیبه و لقای پروردگار، با ایمان و عمل صالح به دست می‌آید. از آنجا که «حیات» سبب حس و حرکت در همه

موجودات است، «حیات طیبه» نیز موجب شهود حق‌تعالی و سیر در تجلیات انوار الهی و سبک زندگی جدید نورانی برای آدمی می‌شود.

تأکید آموزه‌های انتظار به مربیان و والدین در تصمیم‌گیری‌های شغلی، یادآوری و تأکید بر موفقیت‌های گذشته و صفات مثبت، عملکرد خوب و قابلیت‌های او به جای توجه به شکست‌ها و صفات منفی گذشته‌اش، موجب رشد اعتماد به نفس حرفه‌ای و افزایش آگاهی او نسبت به توانمندی‌هایش می‌شود. بر اساس نتایج این تحقیق، توسعه حرفه‌ای بر اساس آموزه‌های اسلامی در بُعد فردی، سبکی میانه و در بُعد اجتماعی، سبکی متعادل است. میانه‌روی در نهادهای تربیتی، تبیین‌کننده تعادل در زندگی حرفه‌ای است. توسعه حرفه‌ای مربیان هم با دیگر نظام‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه و هم با اجزا و مجموعه‌های خود، هماهنگی و انطباق لازم را دارد و در هیچ شأنی از شئون زندگی فردی و اجتماعی، نبودن توازن (افراط و تفریط) را از مسلمانان بر نمی‌تابند. تعادل در سبک زندگی اسلامی، امری موردی نیست؛ بلکه مدلی عام و در همه شئونات زندگی، جاری و ساری است. دستیابی به حیات طیبه که با عمل و اندیشه نیک و سازنده محقق می‌شود، در تربیت و زمینه‌سازی ظهور ضروری است. با تمسک به آموزه‌های اسلامی در زمینه ظهور و اشاره به شرایط عصر حاضر و مواجهه با آموزه‌های سکولار و لیبرال و رویکردهای خصمانه رسانه‌ای برای تنگ کردن عرصه حقایق، دستیابی به حیات طیبه که با عمل و اندیشه نیک و سازنده محقق می‌شود؛ در تربیت و زمینه سازی ظهور ضروری است.

در این راستا برای بهبود وضعیت نهادهای تربیتی مهدوی پیشنهادات زیر ارائه می شود:

- مشارکت متخصصان آموزشی، برنامه‌ریزان آموزشی و متخصصان علوم دینی و تربیت اسلامی در نهادهای تربیتی؛
- انجام پیمایش‌ها و پژوهش‌های توصیفی در راستای وضعیت مؤلفه‌های تربیتی زمینه‌ساز ظهور؛

- طول دوره کارورزی و مهارت‌های عملی افزایش یابد و در طول برنامه‌های رشد حرفه‌ای معلمان برنامه‌ریزی شود تا معلمان بتوانند در طی دوره، در قالب دوره‌های عملی و مهارتی حضور یابند و تدریس نمایند و درباره تجارب حرفه‌ای خود با استادان و همکاران‌شان تبادل‌نظر نمایند و از طرف اساتید و معلمان با تجربه بازخورد مناسب دریافت کنند؛
- با توجه به اهمیت مؤلفه‌های تربیتی زمینه‌سازی ظهور بر اساس آموزه‌های اسلامی و تازه بودن بحث دانش‌افزایی معلمان در کشور و تحول ایجاد شده در این زمینه، بهره‌گیری صحیح از تجربیات موفق دیگر کشورها رسیدن به اهداف متعالی آن را تسهیل می‌کند؛
- تمامی برنامه‌ها و فعالیت‌های دانش‌افزایی در ابعاد مختلف و نیز سنجش و ارزیابی این برنامه‌ها به صورت عملی، کاربردی، عینی، فرایندی و تلفیقی صورت پذیرد تا زمینه احراز شایستگی‌ها و تجلی مؤلفه‌های ظهور در والدین و معلمان شکوفا شود؛
- آموزش آموزه‌های مؤلفه‌های تربیتی زمینه‌سازی ظهور برای ایجاد حساسیت متخصصان نسبت به دوره‌های توسعه حرفه‌ای و رعایت اصول اسلامی؛

فهرست منابع

کتب

۱. ابن‌شعبه حرانی، حسن بن علی، ۱۳۹۳ش، *تحف العقول عن آل الرسول* ﷺ، ترجمه صادق حسن‌زاده، تهران: آل‌علی علیه‌السلام.
۲. باقری، خسرو، ۱۳۸۵ش، *نگاهی دوباره به تربیت اسلامی*، تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی (مدرسه).
۳. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، ۱۴۱۰ق، *غرر الحکم و درر الکلم*، قم: دار الکتاب الإسلامی.
۴. جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۸۷ش، *حیات حقیقی انسان در قرآن*، قم: اسراء.
۵. حر عاملی، محمد بن حسن، ۱۴۱۴ق، *وسائل الشیعه*، قم: آل‌البیت علیهم‌السلام.
۶. حکیمی، محمدرضا، ۱۳۸۷ش، *خورشید مغرب*، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۷. شریف الرضی، حسین بن محمد، ۱۳۸۵ش، *نهج‌البلاغه*، ترجمه محمد دشتی، قم: انتشارات نشر برگزیده.
۸. کربن، هانری، ۱۳۷۷ش، *تاریخ فلسفه اسلامی*، ترجمه سیدجواد طباطبایی، تهران: انتشارت کویر.
۹. مجلسی، محمدباقر، ۱۳۸۵ش، *بحارالانوار*، قم: نشر فقه.

مقالات و پایان‌نامه‌ها

۱. احمدی، علی اصغر، ۱۳۸۱، «زمینه‌ها و پیامدهای روانشناختی و تربیتی انتظار»، ماهنامه پیوند، ش ۲۷۷، ص ۱۴-۵.
۲. آصفی، محمد مهدی، ۱۳۸۱، «انتظار پویا»، فصلنامه انتظار، شماره ۶، ص ۷۰-۴۲.
۳. حسین‌زاده، اکرم، تقی‌زاده، محمد احسان و همایی، رضا، ۱۳۸۸، «بررسی باور به مهدویت در میان جوانان ۱۵ تا ۲۹ ساله تهرانی»، فصلنامه علمی و پژوهشی مشرق موعود، ش ۱۲، ص ۳۲-۲۴.
۴. حکیم‌زاده، رضوان؛ آرمند، محمد و محمدی، نیره، ۱۳۹۴، «میزان توجه به موضوع مهدویت و انتظار در کتاب‌های درسی»، مشرق موعود، ش ۳۳، ص ۱۴۸-۱۲۵.
۵. داودپور، مرتضی، ۱۳۸۵، «نقش انتظار در کاهش ناهنجاری‌های اجتماعی»، همایش بین‌المللی دکترین مهدویت، دوره دوم، س ۳۱۷-۲۸۳.
۶. شرفی، محمدرضا، ۱۳۸۲، «مقدمه‌ای بر آثار تربیتی و روانشناسی انتظار»، ماهنامه موعود، ش ۳۸، ص ۲۸-۲۲.
۷. فدایی، حسن، ۱۳۸۴، «اعتقاد به مهدویت و تاثیر آن بر تعلیم و تربیت»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، دانشکده علوم اجتماعی و روان‌شناسی.
۸. گلین رستمی، ابوذر، ۱۳۹۰، «تأثیر اندیشه مهدویت بر تحولات سیاسی ایران معاصر»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
۹. ملاولی، صغری؛ جعفری موحد، عذرا و رامین، فرح، ۱۳۹۶، «دستاوردهای تربیتی حکومت امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف»، مشرق موعود، ش ۴۴، ص ۲۰۴ - ۱۷۳.

۱۰. ملکی‌راد، محمود، ۱۳۹۵، «چگونگی جامعه‌پذیری مهدویت»، اسلام و مطالعات اجتماعی، سال چهارم، ش ۲، ص ۳۲ـ۶.
۱۱. نجفی، حسن؛ ملکی، حسن و سبحانی‌نژاد، مهدی، ۱۳۹۵، «تحلیل ابعاد و مؤلفه‌های تربیتی سبک زندگی زمینه‌ساز ظهور در مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی ایران»، مشرق موعود، سال دهم، ش ۳۹، ص ۲۰۷ـ۱۸۳.

منابع لاتین

1. Aryle. M. (2000). Psychology and religion, London: Rout ledge.
2. Bergin, A. E. (2004). Religiosity and mental health L Acviticalre- evolution and Meta analysis, professional psychology, 14, 17-184.
3. Campbell, A., McNamara, O., & Gilory, P. (2004).Practitioner research and professional development in education, PaulChapman Publishing.
4. Creswell, J., & Plano Clark, V. (2007).Designing and conducting mixed methods research, Thousand Oaks: Sage. Methodology, 11 (4): 327-344.
5. De Roos, S, A. (2004). Young children, s God concepts: influences of attachment and socialization in a family and school context, paper to be presented at the REA/ APRRE conference in Denver, November 5-7.
6. Mason, I. (2002). Linking qualitative and quantitative data analysis, In: A. Bryman & R. Burgess (Eds.).Analyzing qualitative data, New York: Routledge.
7. Roech, S., & Ano, G. (2003). Testing an attribution and coping model of stress: religion as an orienting system. Journal of psychology and Christianity. 22, 197-209.